

Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészstudományi Kar
Budapest

Szakdolgozat

Az 1935-ös csendőrsortűz Endrődön és előzményei

Írta: Tímár Lajosné

Bíráló: Siklós András

Budapest, 1968.

Tartalomjegyzék

1. Endrőd község fontosabb statisztikai adatai	3
2. Az endrődi szegényparasztság harca az ellenforradalom 1920-as éveiben	5
3. Az 1929-33-as világgazdasági válság hatása az endrődi munkások helyzetére és harcára	8
4. Milyen volt az 1935-ben érvényben lévő választási törvény?	10
5. Az 1935-ös választási nagygyűlés közvetlen előzményei	11
6. A Független Kisgazdapárt képviselőjelölt választási nagygyűlésének megakadályozása, a tömeg szétoszlata csendőrsortúzzal	12
7. A korabeli sajtó visszhangja az endrődi csendőrsortúzról és vélemények a választási harcokról	15
8. Nyomozás a csendőrsortúz ügyében és annak eredménye	16
Irodalomjegyzék	21

1. Endrőd község fontosabb statisztikai adatai

A község lakossága 1921-es statisztikai adatok szerint:
A község területén 2644 házsám volt, minden házsámra 5,5 lélek jutott, tehát a lakosság száma 14 és fél ezer.

A község területe 26 386 kh.

Művelési megoszlás a következő:

Szántó	22 738 kh
Kert	77 kh
Rét	186 kh
Szőlő	171 kh
Legelő	1 388 kh
Erdő	8 kh
Nádas	2 kh
Földadó alá nem eső terület 1	<u>1 816 kh</u>
Összesen	26 386 kh /1/

A művelési ágak szerinti megoszlás mutatja, hogy tipikusan alföldi község, ahol a terület legnagyobb része szántóföldből áll. Ha figyelembe vesszük azt, hogy a szántóföldi termesztésben is döntő súllyal szerepel a kalászosok és a kukorica termesztése, - ami a legkevesebb munkát igényli – és azt, hogy fejenként még 2 kh föld sem jutott egy főre, fogalmunk lehet a munkalehetőség hiányáról.

Ha megnézzük a birtokmegoszlást, látni fogjuk, hogy hány főnek nincs egyáltalán földje. Amennyiben az egy főre eső földet családonként számítjuk, kiderül, hogy 656 családnak nincs földje.

1041 családnak pedig átlagban 1,7kh földje van.

Birtokmegoszlás a következő

5 kh- on aluli	1 839 kh	1 041 fő
5-10 kh-ig	18 170 kh	933 fő
100- 1000kh-ig	2 259 kh	13 fő
1000kh-on felül	2 327 kh	1 fő
Egyházi birtok	305 kh	
Községi birtok	1 486 kh	
Összesen:	<u>26 386 kh</u>	<u>1 988 fő</u>

A lakosság legnagyobb része földnélküli szegényparaszt, földmunkás és kubikus. Ilyen kis területen, ilyen nagy lélekszámú lakosság a község határában megélhetést nem talált. Súlyosbította a helyzetet az is, hogy üzem a községben nem volt. Ezért a szegényparasztság jelentős része a szomszédos községekben és távoli megyékben kereste meg a kenyerét, például Gyoma, Szarvas, Kondoros községekben, de megtalálható az endrődi szegénység Somogy, és Fejér megye uradalmaiban is, ahová férfiak és nők répamunkára jártak.

A lányok és a fiúk már 12 éves koruktól elmentek messze vidékre munkát vállalni, hogy családjuk megélhetését elősegítsék. 7-8 éves kortól pedig a fiúk és a lányok cselédeknek mentek a község és szomszédos községek középparasztjai és kulákjaihoz. Így iskoláztatásuk sem volt biztosítva még, a 6 elemi elvégzésére sem, mivel márciustól-áprilistól október végéig cselédkedtek, a téli hónapokban viszont ruha és cipő hiányában nem tudtak iskolába járni.

Nyáron aratáskor, csépléskor viszonylag több munkást foglalkoztatnak, mely munkacsúcs körülbelül 2-4 hétig tart, de akkor sem tudott minden munkanélküli elhelyezkedni.

A Földművesek Lapja 1921. június 4-i számában Hunya István Gyoma környékén című cikkében írja: „Békés megyében nagy a munkanélküliség, de különösen a gyomai járásban. /2./

„Endrődön mezőgazdasági munkára egyáltalán nem keresnek férfimunkásokat, csak lányokat és fiúkat, 15-20 és 25-30K napszámot ígérnek. Egy kubikos napi keresete, nagyon nehéz munkával és hajnaltól késő estig 70-120 K.” /2./

A munkaerő felesleg lehetővé teszi a munkabérek leszorítását. A munkabér aratáskor is alacsony volt, az őszi gabonát 12-ed részért aratták. Vagy 1920-ban még a kukoricát harmadik részért kapálták, 1922-ben pedig már ötödik részért.

Egy szolgálóleány havi bére 300-500K között volt. A répamunkások bére pedig 600K körül volt, ami mellé konvenciót kaptak: 3kg szalonnát, 4lit. főzeléket / bab, borsó, kása/, 2kg sót, havonta és napi 1kg kenyeret.

A munkabérek reális értékének érzékeltetésére idézem az 1921. évi endrődi piac árait:

1 q	búza	1 500	Korona	
1 kg	szalonna	100-120	Korona	
1 kg	disznóhús	60	Korona	
1 kg	vaj	180	Korona	
1 pár	tyúk	60	Korona	
1 pár	csizma	1000-1400	Korona	
1 pár	férfiing	280	Korona	/26/

Az endrődi szegénynép sorsát tehát az jellemzi, hogy a község lakosságának száma nagy, kevés a föld, így kevés a munka, nagy a szegénység.

A munkanélküliség nemcsak Endrődön, hanem országos viszonylatban is óriási méreteket öltött. Ezzel a problémával kénytelen volt a Földművelésügyi Minisztérium is foglalkozni.

1921. október 17-én Acsay Sándor FM. megbízottja jelentésében ismerteti, hogy szükségmunkára megszavaztak 15 millió Koronát. Ez az összeg olyan csekély volt a munkanélküliség csökkentésére, hogy 1 hónapon keresztül 4000 embert tudtak volna foglalkoztatni, 150K napi bérrel. Egy hónap alatt egy munkás annyit keresett volna, hogy saját magát eltartsa és plusz 1 q búzát tudott volna venni.

A megbízott véleménye, hogy bár ez az összeg valamelyest segítene a helyzeten, de szükség lenne még a kormánynak a gazdatársadalom önkéntes természetbeni adományozására, segítségére /32/.

A gazdákat Endrődön is felszólították, hogy járuljanak hozzá az inség enyhítéséhez. Ennek eredményeként egy- egy rászoruló család kapott 1 hónapra 16kg rossz minőségű lisztet, aminek értékét később inségmunkán ledolgoztatták.

A község szegényparasztságának sorsán a Nagyatádi-féle földreform sem változtatott éppen úgy, mint ahogy az ország más területén sem. A látszat kedvéért ugyan a hadirokkantak és hadiözvegyek kaptak egy-egy hold földet a legrosszabb táblákból, amelyet sokan el sem fogadtak, mivel teljesen terméketlen volt.

A nagygazdák még a Nagyatádi-féle földreformot is igyekeztek kihasználni a maguk hasznára. „ Décsi-pusztán gróf Csáki Imre 1600 magyar holdas birtokát 1921 őszén egymás közt eladták 150-200 holdanként, állítólag 4006 Koronáért, pedig akkor a föld ára ezen a vidéken 20 000 - 24 000 Korona volt”. /5./ A szegényparasztság, de főleg a vezetőik látták a manipulációt, ezért az Országos Földrendező Bírósághoz fordultak, hogy a nagygazdák manőverét megakadályozzák, ami részben sikerült is.

Ha figyelembe vesszük a fenti statisztikai adatokat, és a munkalehetőségeket, érthető a szegényparasztság nagymérvű elégedetlensége, és fogékonysága minden baloldali megnyilvánulásra, bár a szervezkedés ebben az időben még lassan haladt.

2. Az endrődi szegényparasztság harca az ellenforradalom 1920-as éveiben

A proletárdiktatúra bukása után 1922-ig a munkásmozgalomban visszaesés volt, melynek okai:

1. Az ellenforradalmi rendszer terrorhadjárata, kegyetlen megtorlások, kivégzések.

2. Az SzDP vezetőinek behódolása az ellenforradalmi kormánynak; Bethlen- Peyer paktum alapján való megegyezés, mely szerint a mezőgazdasági munkások szervezését nem támogatta, sztrájkot, mint harci eszközt a mezőgazdaságban nem tartotta alkalmasnak.

A mezőgazdasági munkások felső irányítás nélkül, maguk próbáltak szervezkedni öntevékenyen. A régi szervezett földmunkások saját tapasztalataikból tudták, hogy szervezkedésre szükség van, ha érdekeiket védeni akarják. Így saját erejükből hozták létre – igen sok helyen a kommunisták kezdeményezésére – szövetségüket.

„ A kommunisták a szakcsoportokon belül megalakították az illegális kommunista csoportot. Ez történt Endrődön is, ahol 1921 márciusában alakult meg a helyi csoport, amelynek magva az illegális kommunista sejt volt./27/.

A Földmunkás Szövetség megalakulása után a kommunisták vezetésével megindult a szervezett harc a munkanélküliség ellen, a bérek emeléséért, valamint a nagygazdák leleplezésére.

Endrődön 1921-től 1923-ig a Földművesek Lapjában főleg Hunya István cikkei szolgálták azt a célt, hogy a szegényparasztságot felvilágosítsák a helyi viszonyokról és leleplezzék a nagygazdák tevékenységeit. Így például a már említett gróf Csáky Imre birtokának eladása körüli manipulációról.

A Földművesek Lapja 1921. június 18-i számában: „Hogyan jutunk munkához” c. cikkében leleplezi a vállalkozó rendszer káros voltát a dolgozókra. A bandagazdának a munkaadó fizet, hogy minél olcsóbban kapjon munkásokat, ugyanakkor a bandagazda a dolgozóktól is vár valami jutalmat azért, hogy jóvoltából munkához jutottak.

Vagy pl. „ Fenyegetik a földmunkásokat” c. cikkében ismerteti a hatósági felhívást: „A földmunkások odahassanak, hogy minden munkaalkalmat megfogjanak, mert az állam megvonja tőlük a hatósági lisztet.” – És kérdezi a szerző: „Azoktól nem vonják meg a hatósági ellátást, akiknek naponta több ezer koronára megy a fizetésük?” /8/

A munkások szerettek volna dolgozni, de munkát nem kaptak. Ha egy kevés munkához jutottak, ott olyan alacsony volt a munkabér, hogy a munkás magát alig tudta eltartani, nemhogy a családját. A szervezett munkásoknak még ebből a kevés munkából sem igen jutott, mert ha megtudták, hogy szervezett munkás, nem foglalkoztatták.

1922-ben „ ...ezrével várnak munkaalkalomra az Alföldön a mezőgazdasági munkások, vagy kínálják munkaerejüket a vásáron. Következménye az, hogy 1920-ban 75kg biztosítékot adtak magyar holdanként az aratónak, ma már van olyan hely, ahol csak 30kg-ot adnak, de ezért el is kell csépelni, nemcsak learatni”. /9/

1922. november 25-én Rakovszky belügyminiszter jelentése szerint 39 törvényhatósági területen 192 669 munkanélküli volt. Kijelentette, hogy az őszi mezőgazdasági munkák elvégzése után ez a szám még fokozódik. Békés megyében a jelentés szerint 24 000, Bihar megyében 26 560, Csongrád megyében 15 000 volt a munkanélküliek száma /32/.

A munkanélküli szegényparasztok és földmunkások helyzetét még nehezítette az a tény, hogy a kisgazdák egy része – akiknek 10-15 hold földjük volt -, szintén bér munkára kínálkoztak. Főleg azok, akiknek több családjuk volt és nem tudták családjuk megélhetését másképpen biztosítani, olcsóbban vállaltak munkát.

Endrődön 1923-ban kialakult a földmunkásmozgalom balszárnya. Céljuk volt az országos baloldali irányzat kialakítása az egész Földmunkás Szövetségen belül.

Felvették a kapcsolatot Mezőtúr, Hódmezővásárhely és Szolnok szegényparasztságával. Endrődön vezetői voltak Hunya István, Szabó Pál, Polányi Máté, Gyuricza Mihály és még sokan mások, akik részt vettek ebben a harcban.

A baloldali ellenzék felvette a harcot az opportunistákkal szemben is. A Szakszervezeti Tanács 1924. évi kongresszusán több felszólaló sürgette, hogy tegyenek valamit a munkásság érdekében. Erdős Imre felszólalásában elmondta: „A szakszervezeti vezetők előtt ismeretlen dolog a munkások mai helyzete. Szerintem a mai napon csak azon kellene gondoskodni, hogy mit kellene tenni a mostani nagy bajok megszüntetésére, ott ebben az irányban keveset mondtak a szónokok. Mit kellene hathatósan cselekedni, hogy a bajok megszüntethetők legyenek. A magyarországi munkásosztálynak közállapotai végtelenül siralmasak.” /20/

Hunya István felszólalásában szintén bírálta a vezetést, mert sok a beszéd és kevés a cselekvés. Cselekvésre hívja fel a kongresszus résztvevőit. Beszél a falvak nyomorúságos helyzetéről. A megoldást abban látja: „... hogy mindnyájunknak össze kellene fognunk azért, hogy felszabadíthassuk magunkat a zsarnokságtól. Vannak szószólóink, de talán hogyha azt mondom, hogy azok, nincsenek, akik ezeket a dolgokat komolyan fogják fel, nem tévedek”. /20/

Pásztor Károly felszólalásában szintén a cselekvést sürgeti. A földmunkások és a vasutasok megszervezését tartotta nagyon fontosnak.

Az endrődi kubikusok és földmunkások 1926 júniusában röplapot adtak ki, amelyben harcra hívják az ország mezőgazdasági dolgozóit.

A röplapban ismertetik a földmunkásság nyomorúságos helyzetét, rámutatnak, hogy ennek oka a kizsákmányolás. A földesurak az igavonó állatot többre becsülik, mint a munkásokat. Felhívják a dolgozókat, hogy csak ők maguk javíthatnak sorsukon. „Indítsatok bérharcot a kizsákmányolók ellen a jogos és szükséges megélhetésért.”

„Ha a nyomorult sorsotokon javítani akartok, készüljétek, hogy adott pillanatban jöhessenek velünk. Bátron, öntudatos harcra vár benneteket... az endrődi kubikus földmunkásság”/21/.

Ugyan ezen a nyáron még egy röplapot adtak ki: „A magyar föld robotosaihoz: Testvérek! Kubikusok! Földmunkások! címen.

Az utóbbi röplapban pontokba foglalták követeléseiket és kérték a Földmunkás Szövetség vezetését, támogassák követeléseiket.

A forradalmi szellem látható mindkét röplapban, ami mutatja, hogy az endrődi kubikusok nem voltak belenyugodva nyomorúságos sorsukba, tenni akartak életük megjavítása érdekében.

Látta ezt a kormány is. Nem tűrhette, hogy ilyen lázító írást olvassanak az ország szegényei. 1926. július 22-én a Belügyminisztérium körrendeletet adott ki a röpirat lefoglalására. Nemcsak a Belügyminisztérium reagált a fent említett röplapra, hanem Szedes Ferenc a Földmunkás Szövetség titkára, a Szociáldemokrata Párt jobboldali vezetője is.

„Válasz az endrődi földmunkásoknak” c. cikkében naivitásnak nevezi, hogy a szövetség támogatását kéri az endrődiek, mert eddig is azért küzdött a szövetség és most is azért küzd, amiért az endrődiek.

Panaszkodik milyen nehéz a szövetség harca, hogyan akadályozzák működését. Például Orosháza 20 éve fennálló csoportot oszlattak fel, az endrődi helyi csoport megalakulását pedig a Belügyminisztérium nem veszi tudomásul. Szeptember 15-én pedig 15 tiszadobi földmunkást rendeltek be a főszolgabíróságra azért, mert a szövetség tagjai. - ilyen viszonyok közt – nem értenek egyet ezzel a mozgalommal.

„Az endrődieknek és Hunya szaktársnak azt szeretném mondani, - az álmodozás nem sokat ér – szoros egységbe szervezett hadsereg nélkül győzelmet aratni ma már lehet. Ne áskálódjanak a vezetőség ellen, de ábrándozzanak, hanem komolyan fogjanak hozzá a földmunkások megszervezéséhez, tanítsák, neveljék őket” /10/.

Szeder Ferenc nem látta, vagy nem akarta látni, hogy az endrődiek tanítják és szervezni akarják az ország földmunkásságát. Kevésnek tartják azt a harcot, melyet a vezetőség szervez a dolgozók érdekeinek kiharcolásáért.

Megértették azonban a kubikosok, hogy az alacsony bérek miatt valamit tenni kell. Zsádány környékén több száz kubikos dolgozott, akik elhatározták, hogy kubikos- és aratósztrájkot szerveznek.

„A röplapok megjelenése után a mozgalom kiterjedt nemcsak a Viharsarokra, hanem a Tisza –Duna közére és Dunántúlra is. Sok helyen eredménnyel is járt a szervezkedés, annak ellenére, hogy a Földmunkás Szövetségtől nem kaptak támogatást.” /30/

A Viharsarok népe a húszas években is folytatta harcát a kizsákmányolás ellen, annak ellenére, hogy a SzDP-től és a Földmunkás Szövetség vezetőitől kevés segítséget kapott. Az illegális Kommunista Párt tagjai szervezték nevelték a földmunkásokat, akkor is, ha ezért börtön és kínzás járt a kormánytól, illetve a csendőrségtől.

1926-ban átmenetileg valamelyest javult a kubikosok helyzete, nagyobb volt a munkalehetőség, mivel - külföldi kölcsönökből- jelentősebb beruházásokat, vízszabályozási és útépitési munkákat szerveztek. A kubikosoknak jobb keresetet biztosítottak, a napszámbérek sem csökkentek tovább. A kis-és középparasztság helyzete szintén javult, mert az infláció alatt megszabadult tartozásaitól, és az 1925-26-os években termékeiket jobb áron tudták eladni.

3. Az 1929-33-as világgazdasági válság hatása az endrődi munkások helyzetére és harcára

Az átmeneti javulás nagyon rövid ideig tartott. A gazdasági válság a mezőgazdaságban volt a legnagyobb és a leghosszabb ideig tartott. A kisbirtokosok helyzetének romlása már 1927-28-ban megkezdődött, részben a rossz termés miatt, másrészt az értékesítési lehetőség is rosszabbodott, így rohamos volt a szegény- és középparasztok eladósodása. Az állam tudatosan törekedett arra, hogy a nagybirtokosoknak és kulákoknak megkönnyítse a válság terheit és azt a dolgozó parasztságra és a városi dolgozókra hárítsa. Igyekezett az állam a gabonaárakat tartani, mert a nagybirtokosok

pénzbevételének nagy része ebből származott, de elhanyagolta az állati termékek árának védelmét, ami viszont a dolgozó parasztság piaci cikkei közé tartozott. Nagy különbség volt a nagykereskedelmi és a felvásárlási áraknál, ami szintén a dolgozó parasztságot sújtotta. A boletta rendszer bevezetése is a nagybirtokosok és a kulákok érdekeit szolgálta.

A viszonylagos túltermelési válság úgy jelentkezett, hogy valósággal éhezett a szegényparasztság. Az állattal etették a kenyérgabonát, míg a dolgozó parasztság kukoricával, krumplival és árpával pótolta a kenyérgabonát, hogy az éhhaltól megmeneküljön. Buza volt ugyan elég az országban, hisz külföldön nem tudták értékesíteni, mert a versenyt nem bírta az olcsó kanadai és argentinai búzával. Még sem jutott a dolgozóknak, mivel pirosra festve, olcsón árulták a gabonát, kizárólag állatok etetésére, megőrölni tilos volt. Kenyérből is nagyon kevés került a szegény nép asztalára, hús, zsír, és tej még kevesebb. Nagyon sok szegény gyerek csak akkor ivott tejet, ha az iskolában az ínséges tejből kapott egy-egy pohárral, de ezt is csak azok kapták, ahol sok gyerek volt egy családban, pedig a szülők ott sem tudták megvenni a tejet, ahol csak 2-3 gyerek volt. A cukorfogyasztás még alacsonyabb volt, mint a tejfogyasztás. Az országos átlag egy emberre- 1933-ban – 9,5kg cukor volt. A föld nélküli mezőgazdasági munkások évi fogyasztása 1,25kg, de még ennél is kevesebb volt a gazdasági cselédek fogyasztás: 1,14kg. /29/

A gazdasági válság éveiben a munkanélküliség óriási méretűvé vált, a munkabér viszont csökkent. A mezőgazdasági munkaerő tartalékot növelte az is, hogy a 20 holdon aluli birtokok a válság terheit nem bírták, így tömegesen mentek tönkre. Napirenden voltak az árverések, és az elszegényedett, földjüktől megfosztott kis- és törpebirtokosok növelték a szegényparasztság számát.

Legsúlyosabb volt az 5 holdon aluli törpebirtokosok sorsa. Rájuk nehezedett az adósság 28%-a, pedig az ország földterületének csak 9%-a volt az övék.

1929-33 között a mezőgazdasági munkások bére 56%-ra, a cselédeké pedig 64%-ra csökkent. 1932-ben Békés, Csongrád és Szolnok megyékben, ahol a legnagyobb volt a munkanélküliség, 14fillér jutott egy-egy fő napi megélhetésére. /28/

Endrődön, ahol 14 és fél ezerlakosnak 70%-a bérmunkás volt, szintén nagy volt a munkanélküliség. A munkanélküliek különböző módon próbálták felhívni az illetékesek figyelmét, hogy helyzetük tarthatatlan. Voltak, akik kérvénnyel fordultak a földművelésügyi miniszterhez és munkáért könyörögtek. Az ország bármely területén vállaltak volna munkát. A földművelésügyi miniszter nem tett semmit a földmunkások elhelyezése érdekében. Mások a helyi hatósági szervekhez fordultak hasonló kérelemért, de eredménytelenül.

A földmunkás vezetők szervezték a munkásokat, röplapokban hívták fel a dolgozókat, hogyan harcoljanak az elnyomás ellen.

1930-ban aratás idején sztrájkra készítették elő a munkásokat. A sztrájkot azonban nem tudták megszervezni, mert a rendőrségi spiclik elárulták a szervezkedést.

„1930 júniusában és júliusában Endrődről, Kunszentmártonról, Szolnokról, Ceglédreől, Abonyról, Jászfényszaruból, Szarvasról, Jászárokszállásról, Mezőtúrra hurcolták össze a földmunkások legjavát, hogy megelőzzék az arató-cséplősztrájk kirobbanását”. / 30 / A letartóztatottak között voltak: Polányi Máté, Bella Elek és Hunya István endrődi kubikosok is.

Az illegális KMP nagy gondot fordított a falusi dolgozók megszervezésére. A pártvezetőség megbízta Hunya Istvánt, szervezze meg az Országos Parasztbizottságot. 1930 decemberében meg is alakult a bizottság. Az ország területét négy részre osztották, s minden terület élén területi titkár működött. Feladatuk volt a parasztság szervezése és egy parasztújság megjelentetése. A szervezetet 1931. február végén a pesti rendőrség leleplezte, a sajtó anyagát lefoglalta, a vezetőséget pedig – Hunya Istvánt, az Országos Parasztbizottság főtítkárát és négy területi titkárát – letartóztatta. A vezetőség letartóztatása után a tüntetések, sztrájkok szervezése tovább folytatódott. 1932-ben Békésszentandrason endrődi és mezőtúri kubikusok léptek sztrájkba béremelésért.

A munkanélküliség tovább folytatódott. 1932 májusában Endrődön hetenként kétszer 600-700 ember tüntetett, munkát, kenyeret és jogot követelve. /25 /

1934-ben még mindig magas volt a munkanélküliek száma, különösen Békés megyében, ahol 16 261 fő, Bihar vármegyében 6 983 fő, Csongrád megyében, melynek szociális összetétele hasonló Békés megyéhez, 7 270 munkanélküli volt. /22/

A harmincas évek elején a munkásság balra tolódása fokozódik Endrődön is.

Okai: Részben a munkanélküliség és a válság hatására az elszegényesedés, a nyomor elviselhetetlenné válik, másrészt a mozgalom vezetőinek áldozatos és fáradságot nem ismerő munkája meghozta gyümölcsét. Az endrődi földmunkások vezetői az illegális kommunistákból kerültek ki. Pl. Hunya István, Polányi Máté, de voltak pártonkívüliek is, mint Gubuczai Géza, Szabó Péter stb.

Munkájuk eredményeként a községben lévő, különböző munkásegyletek tagságának jelentős része az ő befolyásuk alatt állt. Támogatást kaptak ezen baloldali erők Tóth István ügyvédtől, Tóth Libor községi számügyi jegyzőtől is. A munkások összefogásával elérték, hogy az 1934-es községi választásokon teljesen ellenzéki képviselőtestületet választottak. A vármegye akaratával szembe helyezkedtek. Az előljárást ezért felfüggesztették, de ezek továbbra is tartották a kapcsolatot a baloldali munkáscsoportokkal, agitáltak a vármegye vezetése ellen. Ínségmunkához segítették a szervezett munkásokat, akiket a hatóság nem akart foglalkoztatni.

A mezőgazdasági munkások még a válság utáni években sem tudtak elhelyezkedni. 1935-ben több száz munkás várta a munkaalkalmat az endrődi piactéren. A községben még mindig csak szükségmunkákat szerveztek, hogy az elégedetlen munkanélkülieknek néha egy kis kenyérre valót biztosítsanak.

Ilyen volt a helyzete a szegényparasztságnak 1935-ben, amikor az országos képviselő választásokra készültek.

4. Milyen volt az 1935-ben érvényben lévő választási törvény?

Meg kell néznünk a választási törvényt, amelynek alapján az 1935-ös képviselő választások folytak. Már a törvény születésénél gondoskodtak arról, hogy a szegény népet megfosszák a választás lehetőségétől acélból, hogy képviselőik ne kerülhessenek be a parlamentbe.

1935-ben az 1925. évi Bethlen-féle választási törvényt alkalmazták. Az 1925: XVI. tc választási törvény szerint a választó jog 10 évi állampolgársághoz, 2 évi helyben lakáshoz volt kötve. A férfiaknak 24. életévüktől fogva volt szavazati joguk, de csak az esetben, ha 4 elemi iskolai végzettséget tudtak igazolni. A nőknek 30 éves kortól volt biztosítva a szavazati jog, amit 6 elemi elvégzéséhez kötöttek. Éppen a lakosság legszegényebb rétegei nem rendelkeztek ezekkel a feltételekkel. Először is nagyon sokan nem tudták igazolni a kétévi helyben lakást, mert a városi munkásság egy részének nem volt lakása, mivel a drága lakbért képtelenek voltak megfizetni. A vidéki parasztság jelentős része szintén nem rendelkezett saját lakással, így kénytelen volt sűrűn változtatni lakhelyét. Az iskolai végzettség is hiányzott nagyon sok szegényparasztnak, mivel a 4 vagy 6 elemi nem tudták elvégezni, mert 7-8 éves koruktól dolgoztak, cselédeskedtek.

A választások nagyrészt nyilvánosak voltak, 245 képviselőből csak 46-ot választottak titkosan. A polgári társadalom a középosztályra támaszkodott, amit a választási törvény is híven tükröz. Az életkori szabály alól felmentette a főiskolát végzeteket, a helyben lakás alól pedig felmentette a közalkalmazottakat, a papokat, és az érettségizetteket.

Elméletileg elérte a törvény, hogy a polgári lakosság 63,5%-ának, a munkások 50,5%-ának volt választó joga. Gyakorlatilag a hatóságok módosították ezt az arányt a polgárság javára úgy, hogy tízezérel hagyták ki az összeírásból a szociáldemokratáknak vélt szavazókat. / 24 /

A választók befolyásolására különböző módszereket alkalmaztak. Pl. a hatóságoknak és a megválasztott képviselőknek megadták a névsort, hogy ki kire szavazott. Aki ellenzéki képviselőre szavazott, a hatóságok részéről mellőzésben részesült.

Endrődön Csernus Mihály apát plébános segítséget ígért a jól tanuló szegény gyerekek taníttatásához, ha a szülők a kormánypárti jelöltre szavaznak, vagy jó állást ígért a választóknak. A községben minden iskola egyházi iskola volt, ezért a tanítókat is kényszeríthette, hogy a kormánypárti jelöltre szavazzanak, mert különben elküldik állásukból.

A választási törvény előnyt biztosított a kormánypárt jelöltjeinek, mégis valóságos választási hadjáratot folytattak egy-egy választás előtt, a mandátumok megszerzéséért.

5. Az 1935-ös választási nagygyűlés közvetlen előzményei

A gyomai választókerülethez három község tartozott: Gyoma, Endrőd és Kondoros, összesen 11 ezer szavazóval. A kerületben nyílt választási rendszer volt érvényben. / 17 /

Az 1935-ös választás jelöltjei a gyomai járásban:

a kormány / NEP / jelöltje:	Rubinek István
nem hivatalos jelölt:	Zeőke Jenő
Kisgazda Párt jelöltje:	Andaházi Kasnya Béla
radikális Párt jelöltje:	Tóth István / 31 /

Károly József újságíró tanú elmondta, hogy 1935. márc. 17-én meghallgatta Rubinek, Zeőke és Andaházi Kasnya Béla képviselőjelöltek programbeszédét. Andaházi beszéde alatt izgatott volt a hangulat, úgy látta súlyos következményekre van kilátás, de a népindulat

levezetődött azzal, hogy Andaházit a vállukra vették. Jelentést tett Fáy főispánnak, hogy nézete szerint Andaházi rossz úton halad, valósággal fanatizálja a tömeget. /33 / a/

Nyilván erről Pálka Pál főszolgabíró és Bakos József szolgabíró, valamint Endrőd község vezetősége is értesült. A község vezetősége úgy intézkedett, hogy márc. 20-ára amikor Andaházi programbeszéde ki van tűzve, a község nagyszámú, kb. 8-900 munkanélküli lakosnak szerveztek ínségmunkát, a községtől távol eső területen. A munkába induló dolgozóknak felhívták a figyelmét, hogy esténél előbb senki ne hagyja el munkahelyét, mert akkor nem kapják meg a napszámukat. Ezzel az intézkedéssel akarták megakadályozni, hogy részt vegyenek az ellenzéki jelölt választási gyűlésén. Ennek ellenére a dolgozók abbahagyták a munkát és bejöttek a választási gyűlésre, hogy meghallgassák az ellenzéki képviselő programbeszédét. Bár tisztában voltak azzal, hogy az ő számukra nem sokat mondhat, illetve keveset tehet érdekükbe a kisgazdapárti képviselő, de mivel más ellenzéki képviselő nem volt, így a kormánypárti képviselő elleni tüntetésnek számított az ellenzéki jelölt meghallgatása.

6. A Független Kisgazdapárt képviselőjelölt választási nagygyűlésének megakadályozása, a tömeg szétesztatása csendőrsortúzzal

1935. március 20-ára Andaházi Kasnya Bála, a Független Kisgazdapárt képviselőjelöltje választási gyűlés megtartására kért engedélyt Endrőd községben. Az engedélyt megkapta fél négy órai kezdéssel, de ugyanerre a napra kapott engedélyt Kondorosra is, fél három órai kezdéssel. Nevezett község 22 km-re van Endrőd községtől. Endrődön a gyűlés helye a község háza udvarán volt kijelölve. Szemtanúk elmondása alapján, fél négyre mintegy 1500 ember gyűlt össze a kijelölt helyen.

Károly József újságíró tanúvallomása alapján, a község háza udvarán a tömeg hangulata rendes választási atmoszférát mutatott, a március 17-én, Gyomán tartott gyűlésnél nyugodtabb volt. / 33 / a/

Bakos József tb főszolgabíró tanú elmondja, hogy az Andaházi által tartott gyűlésen ő volt a hatósági megbízott, ő ellenőrizte a nagygyűlést.

Délután három óra körül érkezett Endrődre. A hallgatóság már gyülekezett. Fél négykor kb. 1400 – 1500 ember gyűlt össze. A tömeg nyugodt volt, csak akkor kezdett türelmetlenkedni, amikor Andaházi nem érkezett meg a kitűzött időre. Három óra 50 percig várt a jelöltre. Ekkor telefonált Pálka Pál főszolgabírónak, hogy a gyűlést berekeszti, mert a jelölt nem érkezett meg. Utasította Baritz Károly csendőralhadnagyot, hogy a tömeget lassan oszlassa szét. Alig pár perc múlva a jelölt megérkezett Kondorosról. A jelölt, amikor értesült arról, hogy késése miatt nem tarthatja meg az ülést, telefonálni akart a község házáról, de a főjegyző nem engedte meg mondván, hogy ez hivatalos telefon, menjen nyilvános telefonhoz. Andaházi ekkor elment a postára és telefonon akart engedélyt kérni a belügyminisztertől, hogy megtarthassa a gyűlést. A tömeg közben, a csendőrök felszólítására, némi ellenkezés után oszlani kezdett, majd csendesen az utcára ment. A tanú, amikor látta, hogy nyugalom van, gépkocsijával Gyomára indult. Elmondta még, hogy már ezen a napon, Kondoroson egy negyed órát várt a jelöltre. /33/ b/

Baritz Károly csendőralhadnagy /szarvasi szakaszparancsnok / tanúvallomásában elmondta, hogy 19 –én este 7 órakor érkezett Endrődre azzal a paranccsal, hogy figyelje meg a hangulatot. 20 –án 3 órakor indult a községháza udvarára, ahol 7 csendőr volt jelen és kb. 1000 – 15 000 főnyi tömeg. Három óra 50 perckor kikiabált az udvarra, hogy a jelölt nem érkezett meg, így a főszolgabíró úr a gyűlés megtartását nem engedélyezi, távozzanak el. A tömeg nemtetszését nyilvánította: „Idecsődítik az embert, utána meg nem engedélyezik a gyűlést”. Agresszív magatartást azonban nem vett észre, a tömeg nagy része kifelé indult.

Négy órakor megérkezett Andaházi és a postára ment. Ekkor a tömeg háromnegyed része az udvaron volt, a többi az utcán. Végül sikerült a tömeget az utcára kiszorítani. A kapukat bezárták, s a csendőrség is kívül maradt a kapun. A tömeg ekkor a piactéren kezdett csoportosulni. Kb. 3000 jött össze, akik Rubinekét és Andaházit éltették. Andaházi türelemre intette a tömeget, s mondta, hogy várja az engedélyt a Belügyminisztériumból, a gyűlést meg fogja tartani. A csendőrség 10 perc múlva felszólította a jelöltet, hogy hagyja el Endrődöt, hisz a gyűlés be van tiltva és a tömeg izgatott, s ezért nem mennek el, mert ő itt van. A tömeg éljenezni kezdte Andaházit.

Ez után a főjegyző – az alhadnagy nevében – 4 lovas csendőrt kért Gyomáráról. Tíz perc múlva a tömeg zúgott, nem értve, hogy miért nem tarthatja meg Andaházi a beszédét. Az alhadnagy újra felszólította Andaházit, e szavakkal: „ Tessék, elmenni, beláthatja, hogy a tömeg mennyire izgatott!” Andaházi azt válaszolta: „ Majd ha új cipőt húzok.” Ekkor a tömegből kiabálás hallatszott: „ Csúnya pofák!” és más becsmérlő szók”. A hangulat ekkor kezdett először a csendőrök ellen fordulni. Közben Gyomáráról 2 lovas és 2 gyalogos csendőr érkezett. Lass József törzsőrmester elővette pisztolyát, amit azzal indokolt, hogy fenyegető hangokat hallott a tömegből. Az alhadnagy utasította a két lovas csendőrt, hogy menjen a tömeg nyugati oldalára és ott várják a további parancsot. A tömeget pedig újból felszólította a távozásra. Ekkor a balszárnyról lövést hallott. A tanú megjegyzi, hogy ő nem adott parancsot a tüzelésre. A jobb szárnyon a tömeg magatartása nem volt veszélyes. Véleménye szerint, ha a jelölt a felszólítások után elment volna, e szomorú eset nem történt volna meg. A tömeg a lövések után, 15 percen belül szétszéledt. / 33/ c/

Ró Gáspárné / Dinya Franciska / comblövést kapott, majd 1935. VI. 12-én belehalt sérülésébe. Vallomása szerint, amikor Andaházi visszajött a postáról, azt mondta, -várjanak még egy félórát, addigra megjön az engedély a belügyminisztertől és a gyűlést meg fogja tartani. Kérte a résztvevőket, hogy türelmesen, csendben várakozzanak. Elmondta még, hogy ő nem látta, hogy a csendőröket valaki is bántalmazta volna, sem azt nem tapasztalta, hogy valaki szidalmazta volna őket.

A csendőrök többször lőttek, s mentek a tömeg után. A tömeg ekkor már menekült, az úttesten csak a sebesültek és halottak voltak. „ Én nem tettem semmi rosszat, úgy érzem, nem vagyok hibás és ezért kívánom a csendőrök megbüntetését.” / 33/ d /

Andházi elismerte, hogy valóban 15 percet késett. Tudomásul vette a főszolgabíró felszólítását, amivel nem értett egyet, már csak azért sem, mivel Rubinek egységpárti jelölt ugyanitt háromnegyed órát késett és mégis megtarthatta programbeszédét. Amíg az engedély megadására várakoztak, Gyomáráról csendőrségi erősítés érkezett. Megérkezésük után rövid idő múlva eldőrdültek a lövések. Tiltakozott a gyanúsítás ellen, hogy lázította a tömeget. Állítja, hogy a maga részéről mindent elkövetett a rend biztosításáért. / 32 / e /

Az ismertetett kihallgatási jegyzőkönyvekből látszik, hogy a hatóság fel akarta használni a jelölt kérését a gyűlés feloszlására.

Miért voltak ilyen türelmetlenek a kispárti jelölttel, az világossá válik a következőből: Andaházi vallomásában azt is elmondta, hogy előző nap értesült arról, hogy a gyűlést meg akarják zavarni, amiről írásban értesítette a főszolgabíró.

Kovács László gyomai lakos szintén tudott erről, mert hallotta Bakos József tb. főszolgabíró kijelentette: „Ha kell, még fegyverrel is megvédjük jogainkat” /33 / g /

Kiss László vallomása szerint, ő is tudott arról, hogy a beszéd azon részét, mely személyeskedő természetű, 50 – 60 főből álló csoport Rubinek éljenzésével akarta megzavarni. / 33 / gy /

A rendezést Rubinek párthívei: Csernus Mihály apátplébános, Pálka Pál főszolgabíró, Bakos József tb. főszolgabíró és mások előre megszervezték.

A gyűlés előtt a rendező csoport a közelben lévő kocsmában italozott. Mivel készültek a gyűlés megzavarására, Andaházi késése nagyon alkalmas volt céljuk megvalósítására. Ezért voltak türelmetlenek a jelölttel.

Andaházinak pedig volt oka a várakozásra, mivel a Belügyminisztériumban Nagy László rendőrfőtanácsos közölte vele, azonnal intézkedik az engedély megadása ügyében.

A hatóságok és Andaházi nézeteltérésének súlyos következménye lett. Faragó csendőr elsőként sütötte el puskáját, mire a többi csendőr nem tudván mi történt, szintén tüzelni kezdett. Az egész olyan hirtelen, váratlanul történt, hogy erre senki nem számított. Az ellenzéki jelölt nem mondhatta el programbeszédét, de a dolgozók vére öntözte a piacteret. Kis László katolikus káplán elmondta: „A lövés hallatára azt hittem, riasztólövéseket adtak le a csendőrök. „ /33 /

Andaházi – újságíróknak tett nyilatkozatában azt állította: azt hitte, hogy vaktöltéssel lőnek, ezért nyugodtan maradt a helyén. A golyók hátulról érték a tömeget. / 17 /

Többen is erre gondoltak, mivel elhangzott a tömegben: „ ne szaladjatok, vaktöltéssel lőnek!” Csak amikor meglátták a sebesülteket, akkor vették komolyra a dolgot. Ekkor a tömeg menekült a piactérről a környező utcákba. A csendőrök hajtották a népet, s még a környező utcákban is kardlapozták őket. Sajnos nem tudott mindenki elmenekülni. A csendőrsortúzt következtében Farkasinczki Lajos, Privóczky István, Gellai István, Polányi Józsefné, Gyuricza Bálintné, Bögre Sándor meghaltak, és 11-en súlyosan, többen könnyebben megsebesültek. Dinya Franciska június 12-én halt meg, így a csendőrsortúznak 7 halálos áldozata volt.

7. A korabeli sajtó visszhangja az endrődi csendőrsortúzról és vélemények a választási harcokról

Ha már ez a szomorú eset megtörtént, keresni kellett a felelősöket. A hatóságok mindent elkövettek, hogy a csendőrség ártatlanul kerüljön ki a felelősségre vonás alól. A polgári lapok ennek a célnak megfelelően tájékoztatták az ország lakosságát az endrődi eseményekkel kapcsolatban.

A Friss Újság 1935. márc. 21-i száma hangzatos címmel közli, illetve tájékoztatja olvasóit: „Vérbefulladt a szétosztatott választási gyűlés: 6 halott és 8 sebesült Endrődön.” A tömeg le akarta fegyverezni a csendőröket, - a hivatalos jelentés szerint – Kozma Miklós belügyminiszter Endrődön személyesen vizsgálja ki, hogy ki a felelős a véres eseményekért.”/11 / Továbbá ismertette a cikk, hogy a két jelölt, -Rubinek és Andaházi – politikailag elkeseredett ellenségek voltak és kölcsönösen támadták egymást. Az eseményekért Andaházit hibáztatják, mivel nem járult hozzá a tömeg szétosztatásához, hanem biztatta őket, hogy a gyűlést meg fogja tartani. A cikk egyértelműen kijelenti: A tömeg balszárnyán levő csendőröket megtámadták és le akarták őket fegyverezni, így a csendőrség kénytelen volt fegyverét használni.”/11 /

Az endrődi események tanulságait levonva, Kozma belügyminiszter felszólította az ország képviselőjelöltjeit, hogy a hatósági intézkedésekkel ne szálljanak szembe, azoknak feltétlenül és minden körülmények között engedelmességedjenek.

A Friss újság márc. 22-i száma a képviselőjelölt felelősségét hangoztatja. „A belügyminiszter arra a meggyőződésre jutott, hogy Andaházit terheli a felelősség az eseményekért”. / 12 /

A fent idézett cikkekből látható, hogy a tömeg és a jelölt felelősségét állapították meg a vizsgálat során, és az ország közvéleménye előtt felmentették a csendőrséget.

A korabeli polgári lapokból azonban az is világosan látszik, hogy a kisgazdapárti képviselőjelöltek agitációs munkáját sok helyen akadályozták a hatóságok.

Ulain Ferenc, a Független Kisgazdapárt választási intézője Kozma belügyminiszterhez fordult, hogy Békés, Heves, Szatmár, megyékből, továbbá az edelényi, nádudvari, kemecsei kerületekből, úgyszólván óránként érkeznek panaszok a vakmerő és kihívó hatósági és csendőri terror és egyéb visszaélések miatt. Békés megyében valósággal megakadt a választási agitáció a Kisgazdapárt részéről, mivel nem kaptak engedélyt a gyűlések megtartására. / 12 /

Az Est című polgári lap szintén példát hoz arra, hogyan akadályozzák a kisgazdapárti jelölteket. Nánássy Imre kisgazdapárti képviselő 7 100 ajánlást nyújtott be, a NEP jelöltje 6 965 ajánlást kapott. Ennek ellenére a kisgazdapárti jelölt ajánlását mégis visszautasította a választási biztos, hivatkozva az 1925. évi törvényre, mely szerint, aki a törvény kihirdetése előtt egy évvel külföldön volt, az nem választható. Ez indokkal való visszautasítás jogtalan volt, hiszen a fenti jelölt 1920. dec. 6-tól a nyíregyházi kamaránál volt bejegyezve, - tehát itthon tartózkodott. / 19 /

Az ellenzéki pártok jelöltjeit mindenképpen meg akarták akadályozni, hogy mandátumhoz jussanak. Ezt sokszor egészen nyíltan hangoztatták, máskor pedig burkolt formában. Pl. Gömbös Gyula Szegeden egész világosan beszélt arról, hogy a "szocialista pártnak lejárt az ideje, még nem likvidáltuk, de fel fogjuk számolni, - nem erőszakkal, hanem a megfontoltság, az igazság és az élet fegyverével. Magyarország határain belül élni és mégis a magyar érdekekkel szemben álló nemzetközi elveket vallani nem lehet." / 15 / Ezek szerint nincs jövője a Szociáldemokrata Pártnak, jelöltjeire nem érdemes szavazni.

1935-ben már nem volt szükségük arra a munkáspártra sem, amely az ellenforradalom konszolidálása idején lepaktált a Bethlen – kormánnyal, és azóta is fékező hatással volt a forradalmasodó munkásmozgalomra.

A Kis Újság közli Echaradt nyilatkozatát: „Megdöböntette az endrődi esemény, de személyes közbelépésére sikerült Edelényben egy hasonló eset előfordulását megakadályozni.” – Továbbiakban elmondta, - „Nem elég orvoslást ígérni, hanem a törvénysértő közigazgatási közegeket haladéktalanul meg kell rendszabályozni. Mindössze 3-4 vármegyéről van szó, ahol garázdálkodás folyik. Végre példát kell mutatni, mert ezt az ország belső rendje és jó hírneve is megkívánja.” / 16 /

Az 1935. márc. 20-i Népszava hosszú cikkben foglalkozott az endrődi eseményekkel. Követeli a cikk, hogy: „A legsürgősebben, a legerélyesebben és a legteljesebben pártatlansággal folytassák le a vizsgálatot és annak minden részletét teljes egészében tárják a közvélemény elé, amely megnyugtatót vár. Sürgős vizsgálatot és a vétkesek legerélyesebb megbüntetését, a legszigorúbb megtorlást követeli és várja el joggal az ország közvéleménye, bárkik legyenek is a bűnösök.” /23/

A korabeli sajtóból látható, hogy a választási hadjárat nem volt olyan demokratikus, mint ahogy annak látszatát szerették volna kelteni. Ahol mód volt arra, hogy a hatóságok akadályozzák az ellenzéki jelöltek agitációját, ott kihasználták azt. A felelősséget viszont az ellenzéki jelöltekre és a gyűlések résztvevőire hártották.

8. Nyomozás a csendőrsortúzó ügyében és annak eredménye

A felelősség megállapítására széles körű nyomozás indult, a kártérítési pereket is beleértve egy évig tartott.

A nyomozás során megállapították a nyomozó szervek, hogy Endrődön ennek a szomorú eseménynek előzményei voltak. Ezt bizonyítja Csernus Mihály apátplébános vallomása és a m. kir. rendőrség budapesti főkapitányság jelentése is.

Csernus Mihály elmondja, hogy 1935 januárjáig a község nincstelenjei között erős bal szélsőséges tábor alakult. Szelleme, vezére dr. Tóth István ellenzéki önjelölt. A községi előljáróság is az ő általa irányított baloldali elemekből áll, mely jelenleg szabálysértések miatt fel van függesztve. Dr. Tóth István által vezetett bal párti tömeg nagy része már közvetlenül kommunista eszmék szolgálatába áll. Ennek kirobbanása csak azért szünetel, mert részben az előljárósági tagok, működésüktől felfüggesztettek, részben a márc. 20-i események következtében beállott erélyes rendészeti intézkedések jöttek létre.” / 33 / f /

A fent említett nyomozó csoport jelentése szintén megállapítja, hogy a márc. 20-án kirobbant tömeghangulat előzményei évekre nyúlnak vissza. „A lakosság túlnyomórészt kubikos, háborúban és békében Európa minden államában dolgoztak, és már ott szitták magukba a marxista eszméket. Háború után a munkanélküliség teljes elszegényesedéshez vezetett és e szélsőséges demagóg ígéretek iránt fogékonyabbá tette a tömegeket.

Már 4-5 évvel előbb Szabó Péter, Hunya István, GUbuznai Géza, Polányi Máté kommunista érzelmű egyének, Polányi József, Polányi István, Cserenyecz Elek, Gyuricza Lajos, Gyuricza György, id. Hunya István szélsőséges szocialisták erős agitációba kezdtek. Eredmény: kocsorhegyi munkáskör tagjai teljesen, nagylaposi kör tagjai jórésztben, a földművelő egylettagjai 70%-ban és a polgári társulat tagjai 60-70%-ban szélsőséges felfogásúak.” /33/g/

A fenti jelentésből kitűnik, hogy a hivatalos vezetőknek volt okuk az ijedtségre, mivel látták, hogy a tömeghangulata egyre baloldalibb. Nyilvánvaló, hogy ilyen feszült légkörben, a legkisebb megmozdulás is okot adott az aggodalomra, hát még az a pusztán tény, hogy a lakosság szegényeiből kb 3000 ember együtt van a piactéren, az ellenzéki jelölt meghallgatására. Csernus Mihály is veszélyesnek látta a helyzetet, csak az a meglepő, hogy dr., Tóth Istvántól félt, bár jól ismerte az endrődi nép hangulatát és tudta, hogy Tóth István baloldali érzelmű, de nem kommunista és a főveszély a szegények között van. Nyilván Tóth István azért emlegeti, mint fő baloldali erőt, hogy mint képviselőjelöltet lehetetlenné tegye.

Olyan a hangulat 1935-ben Endrődön, hogy a legkisebb ellenzéki hang szorongásra készítette a kormánypárti vezetőket. A márc. 20-i esemény – a hatóságok és a csendőrség részéről – ürügyül szolgált arra, hogy a feszültséget enyhítse, s az ellenzéki hangulatú tömeget megfélemlítse.

A nyomozás során Baritz Károly csendőralhadnagy becsületsértési pert indított Andaházi ellen, mert 1935. márc. 20.- i választási gyűlésen kihívó magatartásával megsértette. Tanúi voltak: Szemán Pál rendőrbiztos és Uhrin Györgyné. Továbbá perbe fogták röpcédula terjesztéséért.

A röpcédula a következőket tartalmazta:

„Polgártársaim!

Mivel nem engedélyezték kidoboltatni, ez úton tudatom, hogy szerdán délután fél négy órakor a piactéren nagygyűlést tartok, amelyre minden ellenzéki érzelmű polgártársat szeretettel meghívok.

Andaházi Kasnya Béla

Független Kisgazdapárt képviselőjelöltje.”

„Aláhúzott részei az 1925. XXVI: t.c. 60.§ 6. bekezdésben foglalt tilalomba ütközik” / 33 / - a peranyagában található jegyzőkönyv szerint.

Andaházit a fent említett ügyekben tárgyalásra idézték. A tárgyalásokon megjelenni nem tudott, mivel tárgy hó déli 12 órától számítandó hat hónapra kitiltották Békés vármegyéből. Előzetes letartóztatási parancsot adtak ki ellene, amit 1935. ápr. 1-én visszavontak, mivel márc. 31-én a Mindszenti választó kerületben mandátumot nyert, s így mentelmi jog alatt állott.

Barta János irodatiszt vallomása: „A csendőri hadbíró előtt tett azon vallomásomat, hogy a szélső csendőr előtt közvetlen álltak emberek nem tartom fenn, mivel a hadbíró előtt tett vallomásomat vasárnap délelőtt beborozott állapotban tettem meg”. / 33 / gy /

Hornok Lajos magánzó / volt csendőr / elmondta: „Nem gondoltam, hogy fegyverhasználat lesz. Erre semmi okot nem láttam, a lövés pillanatában az emberek a gödör túlsó oldalán álltak.” A tanú a karhatalom szolgálatában állt, nem volt érdeke, hogy a nép érdekében hamis tanúvallomást tegyen.

Bálint István nyugalmazott rendőr szintén elmondta, hogy a tömeg nyugodt volt, nem is gondolt fegyverhasználatra.

Lacsin István tanító és Vers Béla állatorvos tanúk a község háza ablakából látták, hogy Faragó csendőr lőtt. Miért lőtt azt nem tudják, mert mellette és mögötte emberek nem álltak. Baritz csendőralhadnagy csodálkozva kérdezte: „Ki parancsolta, hogy lőjenek?” / 33 / gy /

Fenti tanúk szintén nem vádolhatók a tömeg melletti elfogultsággal, vallomásuk reálisnak tekinthető.

Bartos Máté tanú kijelentette, hogy: „Faragó csendőr lőtt először, a lövés előtt a csendőröket nem fenyegette meg senki.” / 33 / gy /

Hornok Máté azt vallotta, hogy: „Legtöbbet a balszáron álló Faragó csendőr lőtt, csak akkor hagyta abba, amikor Baritz alhadnagy hozzámelve rákiáltott „Az istenért ember, vagy az istenit neki mit csinál! / 33 / gy /

Hertel Endre cukrász tanúvallomásában elmondta, hogy: „A csendőrparancsnok azt mondta, emberek a saját érdekükben menjenek haza”. De olyan halkán mondta, hogy csak azok hallották, akik közel álltak hozzá. Ez után toporzékolva az árok szélére ment és ott mérgesen és hangosan azt kiáltotta – „de most már menjenek haza” - s abban a pillanatban eldőrdült az első lövés. Hogy a csendőrök miért lőttek azt nem tudom. A lövöldözés összevissza ment, egyiknek a fegyvere felfele állott és a levegőbe lőtt.

Hogy valaki megtámadta volna a csendőröket, azt én nem láttam, sem azt, hogy valaki úgy viselkedett volna, hogy a karhatalomra szükség lett volna. A tömeg csendesen viselkedett” /33 / gy/

Az utóbbi tanúk sem vádolhatók azzal, hogy szélsőséges baloldali érzelmű egyének voltak, - vallomásaikat pártatlannak tekinthetjük.

Lehetne tovább folytatni a jelenlévő tanúk vallomásait, de az eddigiekből is látható, hogy a csendőrség mindenki által jól hallhatóan nem szólította fel a tömeget a távozásra, a csendőröket senki nem bántalmazta, tehát a tömeg nem adott okot a fegyverhasználatra. Bizonyítja ezt az a tény is, hogy a lövések elhangzása előtt nem volt szükség szelídebb karhatalmi intézkedésre, pl. puskatus vagy szurony használatára. Mégis a tárggyal kapcsolatos utolsó jegyzőkönyv is a fegyverhasználat jogosságát hangoztatja. A jegyzőkönyv 1936. márc. 16-án kelt, amely a következőket tartalmazza: Felperes: Tímár Vince és társai, alperes: magyar királyi kincstár.

Egyezség: „Alperes az 1935.márc. 20-án történt csendőrségi fegyverhasználat jogtalanságát és a felperesek által ebből kifolyólag támasztott kártalanítási követelések jogosságát el nem ismeri, a felpereseket és hozzátartozóikat ért súlyos fájdalomra és felperesek nehéz anyagi helyzetére tekintettel, kizárólag emberieségből és méltányosságból, felperesek minden némű perbeli és a perben fenntartott követelésük teljes és végleges kiegyenlítéséül a jelen egység gyámhatósági jóváhagyásának keltétől számított 20 napon belül, a felperesek részére az alábbi összegeket megfizeti.” Kártérítést kapott 30 személy – 200- 6000 pengőig terjedő összegben – összesen 43100 pengő értékben, azzal a megjegyzéssel, hogy: „Felperesek tovább semmi követelést nem támaszthatnak sem a fegyverüket használt csendőrök ellen, sem más személyek ellen.”

Ezzel az egy évig tartó kártérítési per befejeződött. A több esetben visszautasított felperesek, vagyis a halálos áldozatok hozzátartozói és a sebesültek, kártérítést kaptak. Azzal már senki sem törődött, hogy az árván maradt gyerekeket apjuk, illetve anyjuk elvesztéséért nem lehet kárpótolni.

A fenti jegyzőkönyvből kiderül, hogy az állam és a csendőrség nem felelős a történetekért, csupán „nagylelkűségből” vállalta az állam a sértettek kártalanítását.

A sokat hangoztatott felelősségre vonás nem történt meg. Hét ember meghalt, többen megsebesültek, de ezért nem ítélték el sekkit. A Horthy-rendszer törvényei lehetővé tették, hogy a kizsákmányolás elleni harcért embereket ítélték el és kínoztak halálra, de azt már nem biztosították, hogy a könnyelműen, felelőtlenül lövöldöző csendőröket megbüntessék. Meglepő, hogy büntetés helyett, éppen ezt a 11 csendőrt bízták meg Andaházi elleni feljelentés nyomozásával. A 11 csendőr név szerint a következő volt: Baritz Károly alhadnagy, Mikula Miklós tiszthelyettes, Jablonkai István, Faragó Mátyás, Rácz Sándor, Csányi Béla, Rakoncai László endrődi, Hajdu Sándor, Lass József, Dékány Sándor, és Értékes József gyomai csendőrök. / 33 / i /

Az endrődi csendőrsortűz tanulmányozásánál feltétlenül figyelembe kell venni az előzményeket, melyből kitűnik, hogy az endrődi szegénység baloldali érzelmű volt.

Endrődön az agrárproletárok és kisbirtokosok döntő többsége, minden választáson ellenzéki képviselőre adta szavazatát. Ezért minden választáson volt kisebb nagyobb nézeteltérésük a hatóságokkal és csendőrséggel, ha nem is olyan tragikus, mint 1935-ben.

Például 1922-ben, a gyomai választókerületben, Vági Istvánt, a Szociáldemokrata Párt tagját, aki az ellenzék jelöltje volt, a választás első napján társadalom –és vallásellenes izgatásért, rövid időre letartóztatták. Másnap pedig összeszedtek Endrődről 50 személyt a csendőrök, azok közül, akik Vágira szavaztak. Köztük volt: Hunya István az endrődi földmunkások titkára, Uhrin György földmunkás, Giricz Pál kispasztor, Tímár Pál és Gellai István stb.. / 34 /

Ezek után úgy vélem, hogy az 1935-ös esemény oka nemcsak az akkori választási harc volt.

Az államhatalom képviselői – a fősolgabíró és a csendőrség – látta, hogy a mozgalmat nem tudják elfojtani, sőt a balratolódás fokozódik. Úgy gondolták meg kell félemlíteni az agrárproletárokat és a baloldali érzelmű kispasztorokat. A választási gyűlés feloszlata végül az ő győzelmükkel végződött. A csendőrök, akiknek annyi kellemtelenséget okozott a 20-as, 30-as években az agrárproletárok szervezkedései – bosszút álltak a tömegben.

Irodalomjegyzék

1. Hunya István: Falusi gyöngyélet Földművesek Lapja 1921. máj. 21. 11sz. 2.3 old.
2. Hunya István: Gyoma környékén Földművesek Lapja 1921. jún. 4. 12. sz. 3. old.
3. Hunya István: Hogyan jutunk munkához? Földművesek Lapja 1921. jún. 18. 13. sz. 2. old.
4. Hunya István: Falusi viszonyok Földművesek Lapja 1921. szept. 24. 20. sz. 2. old.
5. Hunya István: A Décsi-pusztta sorsa Földművesek Lapja 1921.nov. 19. 24. sz. 3. old.
6. Hunya István: A magyar kubikosok Földművesek Lapja 1921.de. 21. 27. sz., 2. old.
7. Hunya István: Endrőd Földművesek Lapja 1922. jan. 28. 2. sz. 5. old.
8. Hunya István: Fenyegetik a földmunkásokat Földművesek Lapja 1922. márc. 24. 10. sz. 3. old.
9. Hunya István: Ezrével várnak munkaalkalomra Földművesek Lapja 1922. júl. 15. 19. sz. 3. old.
10. Szeder Ferenc: Válasz az endrői földmunkásoknak Földmunkások szaklapja 1926. aug. 1. 2. évf. 4. sz. 1. old.
11. Vérbefulladt a szétosztatott választási gyűlés Friss újság 1935.márc.21. 42. évf. 66. sz. 7. old.
12. Hét halott és 14 sebesült az endrői piactéren friss Újság 1935. márc. 22. 42. évf. 67. sz. 3. old.
13. Tragikus események a gyomai kerületben Szabad Szó 1935.márc. 24. 37. évf. 12. sz. 2. old.
14. Képviselőválasztás, harci frontok Szabad Szó 1935. márc.31. 37. évf. 13. sz. 1. old.
15. Bethlen István gróf nem vállalja a debreceni jelöltséget Kis Újság 1935.márc. 10. 48. évf. 58. sz. 2. old.
16. Eckhardt nyilatkozata Kis Újság 1935. márc. 22. 48. évf.67.sz. 4. old.
17. Márky alispán nyilatkozata az endrői tragikus sortúzról Az Est 1935. márc. 22. 26. évf. 67. sz. 5. old.
18. AZ endrői vizsgálat Az Est 1935. márc. 23. 26. évf. 68. sz. 1. old.
19. Váratlan indokolással elutasították a nyírbátori kigazdajelölt ajánlásait Az Est 1935.márc. 29. 26. évf. 72. sz.
20. Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből 1919-1929. Kossuth Könyvkiadó 1964. Részletek a magyarországi szakszervezeti tanács 1924.évi kongresszusán készült csendőrségi gyorsírói feljegyzésből 215-218. old.
21. Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből 1929-1935. Kossuth Könyvkiadó 1964. Az endrői kubikos földmunkásság röpirata a földbirtokosok ellen 315-318 old.
22. A „Föld és szabadság” a mezőgazdasági munkanélküliség 1934. szept. havi adataiból 259.old.
23. „Népszava” cikke az endrői sortúzról 351-354 old.
24. Sarlós Márton: Választójog a Horthy fasizmus korában Pártélet 1958. 3. évf. 10.sz. 13-20 old.
25. Balázs Béla: Adalékok a Viharsarok baloldali mozgalmainak történetéhez az ellenforradalom idején Párttörténeti közlemények 1959. 3-4.sz. 187-207. old.
26. Kiss László: Adalékok a Tiszán-túli kubikosok gazdasági helyzetéről 1920-1944 Párttörténeti Közlemények 1960. 4. sz. 123-155.

27. Szakács Kálmán: A mezőgazdasági munkásság mozgalmának és szervezettségének alakulása az ellenforradalom első éveiben 1919. aug.-1923. Párttörténeti Közlemények 1962. 8. évf.1. sz. 14-15. old.
28. Bersényi István: Parasztnyomor Magyarországon a harmincas években Élet és Tudomány 1958. ápr. 6. 13. évf. 14. sz. 419-422. old.
29. Az 1929-1933. évi világgazdasági válság hatása Magyarországon Szer. Incze Miklós 1955.
30. Hunya István- Farkas Ottó- Tolnai István: A magyar földmunkásság életéről, harcairól 76. old.
31. Maday Pál: Az endrődi csendőrsortúz 1935-ben Körös Népe III. Békéscsaba 1963. 79-88. old.
32. A fasiszta rendszer kiépítése és a népnomor Magyarországon 1921-24. Bp.1956.
33. Gyulai Törvényszék B. 1285/1935.sz. és a járulékos polgári perek iratai Békés megyei Levéltár, Gyula
 - a/ B.1285/1935. Károly József kihallgatási jegyzőkönyve
 - b/ 1285/1935-14.sz. Bakos József tanú kihallgatási jegyzőkönyve
 - c/ 1285/1935-13.sz. Baritz Károly tanú kihallgatási jegyzőkönyve
 - d/ 1285/1935-2.sz. Ró Gáspárné /Dinya Franciska/tanú kihallgatási jegyzőkönyve
 - e/ Andaházi Kasnya Béla vallomása 1935. márc. 28.
 - f/ Magyar Kir. Állami Rendőrség megyei kapitánysága detektív csoportjának jelentése
 - g/ Magyar Kir. Rendőrség budapesti főkapitányság politikai nyomozó csoportjának jelentése 1935.márc.24.
 - h/ B.1285/1935-37.sz.jegyzőkönyv
 - i/ P.2751/1935.Jegyzőkönyv 1936.jan. 27.
 - j/ P.2751/1935-26.sz. jegyzőkönyv 1936.márc.16.
 - k/ 1935KÜ:791. Feljelentés Andaházi ellen állami és társadalmi rend elleni vétségért.
34. Népszava 1922.jún.4. 1. évf.124.sz.
35. Népszava 1922. jún. 7. évf.127.sz.